

Дэкларацыя Усходнееўрапейскага Дома

Заява асоб, супольнасцяў і ўстаноў, якія ажыццяўляюць супрацоўніцтва на карысць Усходнееўрапейскага Дома – ідзі мірнага паразумення паміж грамадствамі Усходняй Еўропы – у сваёй інаўгурацыйнай рэзідэнцыі ў Варшаве – Вітрыне, а ў канчатковым выніку ў палацава-паркавым комплексе ў Мордах

Усходнееўрапейскі Дом у сваёй назве спалучае два вымярэнні — месца і прастору: у далейшай перспектыве — пэўную групу будынкаў і Усход, які разумеецца як тэрыторыя еўрапейскай часткі былога Савецкага Саюза і пасляваеннай Польшчы, г.зн. у абрысах – заходняя і паўднёвая мяжа Польшчы, паўднёвая мяжа Украіны, Чорнае мора, Каўказ, Каспійскае мора, Урал, паўночная мяжа Расіі, Балтыйскае мора. Горад Морды знаходзіцца ў Польшчы, на мяжы Мазовіі і Падляшша, недалёка ад мяжы з Беларуссю, непадалёк ад межаў Украіны, Літвы і Расіі (Калінінград). Назву Морды, якая мае ў сваім значэнні калектыўнае забойства (*польск. mordowac – ‘забіваць’*), можна разумець як выклік Усходнееўрапейскаму Дому. Унутры абшару, які Цімаці Снайдэр назваў «скрытаўленымі землямі», будзе ісце праца, скіраваная на закрыццё рахункаў з ХХ стагоддзя. У кантэксце вайны ва Украіне, мэтай з’яўляецца дыялог народаў рэгіёну па-за ўплывам агрэсараў.

Мы разумеем Усход як частку геаграфічнай Еўропы, але таксама як тэрыторыю, абцяжараную велізарнымі пакутамі ў 1930–1949 гадах, якія пакінулі глыбокія грамадскія раны да сённяшняга дня. Абодва таталітарызмы, саветызм і нацызм, вельмі глыбока парушылі яго складаную этнічную тканку, падштурхоўваючы да нянавісці і злачынстваў адзін супраць аднаго, называючы злом тых і другіх. Нацыяналістычныя эпігоны тых ідэалагізаваных сістэм і цяпер спрабуюць выкарыстаць балючае мінулае ў сваіх непасрэдных мэтах, калі за за кропку адліку бяруцца «кывавыя часы», абвяшчаецца свая невінаватасць, а віной абцяжарваюцца іншыя.

Усходнееўрапейскі Дом павінен дзейнічаць ад імя супольнасці народаў, на аснове іх раўнапраўнага партнёрства. Сумеснае прапрацоўванне мінулага ў міжнародным вымярэнні з’яўляецца ўмовай паслаблення напружанасці. Лепшае суіснаванне залежыць ад вызвалення нашага рэгіёну ад цяжару старадаўніх вінаў, але замоўчванне гэтаму не спрыяе. Мы павінны даказаць, што цяжар мінулага можна пераадолець, выяўляючы спачуванне і ўвагу адзін да аднаго. Эфектыўнасць распачатага супрацоўніцтва патрабуе паступовага вызвалення ад усялякай ідэалагізацыі, а ў найбольшай ступені – ад уплыву нацыяналістычных настрояў. Грамадства, якое ўсведамляе сваю гісторыю і жадае мець справу з ёю ў дыялогу, будзе больш устойлівым да псеўдагістарычнай прапаганды, якая распаўсюджвае нянавісць і апраўдвае агрэсію. Асновай дзеяння павінна стаць незалежнасць усіх бакоў ад дыктатур і іх прыхільнікаў.

Мы дэкларуем для Усходнееўрапейскага Дома строгае правіла роўнасці партнёраў і адсутнасці ў сумесных дзеяннях канкурэнцыі паміж нацыянальнымі, палітычнымі або рэлігійнымі пунктамі гледжання. Для аналізу мінулага мы выкарыстоўваем у якасці асновы пункт гледжання ахвяры, а не апраўданне злачынцы, які спасылаецца на ідэалогію, геапалітыку або рэлігію. Мы разумеем далучэнне да Усходнееўрапейскага Дома як знак гатоўнасці да дыялогу і пошуку праўды, вольных ад абмежаванняў мясцовага патрыятызму або групавой лаяльнасці.

Усход

Пасля ялцінскага падзелу Еўропы дзесяцігоддзі панавання савецкага таталітарызму над яе ўсходнімі землямі прывялі да гіганцкага калапсу – сацыяльнага, палітычнага, эканамічнага і культурнага. Сістэмнае знішчэнне асобных ідэнтычнасцяў спрычынілася да іх поўнага заняпаду. Цяперашнія расійскія і беларускія дэспатыі, пазбаўляючы свае грамадствы суб'ектнасці, толькі падтрымліваюць гэты падзел, ператвараючы Усход у супрацьлегласць Захаду. Аднак Усходнееўрапейскі Дом не згодны з гэтым азначэннем. Ніводная краіна свядома не вырашае заставацца пад дыктатарскай уладай, і нашыя грамадствы за апошнія чатыры дзесяцігоддзі выразна гэта паказалі. Панаванне аўтарытарнай улады ў немалой ступені было знесенае хвалямі масавага бунту – польскай Салідарнасці, украінскім Майданам, беларускім Маршам. Перад абліччам цяперашняй тыраніі неабходны прадэмакратычны рух усёй Усходняй Еўропы.

Дыялог ва Усходнееўрапейскім Доме будзе весціся на аснове раўназначнасці нацый. Іх будуць прадстаўляць асобы, якія не падтрымліваюць дэспатычныя рэжымы. Мы мяркуем, што ўся Усходняя Еўропа знаходзіцца ў працэсе пераходу ад таталітарнай дзяржавы да некантраляванай парламенцкай дэмакратыі, якая адстойвае правы чалавека. Гэта ўмова прымірэння ў рэгіёне, дзе ніякая ідэалагічная гістарычная палітыка не можа вызначаць мэты або формы камунікацыі. Мы перакананыя, што гэты гістарычны працэс не спыніць ні мілітарысцкая, генацыдная палітыка расійскіх уладаў, ні бязлітаснасць Расіі і Беларусі ва ўнутранай палітыцы.

Мы не прымаем як пераканаўчую тэорыю «расчараваных грамадстваў», якія пагадзіліся б адмовіцца ад свабоды дзеля больш мірнага існавання. Досвед Беларусі 2020/21 гадоў сведчыць, наколькі памылковым было б такое меркаванне. Усход знішчалі і знішчаюць бязлітасныя ўлады і іх прыхільнікі-канфармісты, але Усходнееўрапейскі Дом будзе спасылацца толькі на свабодную Украіну, і тых грамадзян Беларусі і Расіі, якія імкнуцца да вызвалення. Толькі свабодныя людзі ўсіх нашых краін могуць камунікаваць, прымаючы на сябе свядомую адказнасць за мінулае ўласных народаў. Умовай канструктыўнага дыялогу з'яўляецца не прызнанне сваёй віны за зло, зробленае былымі пакаленнямі суайчыннікаў – а, хутчэй, свядомае надаванне права голасу памяці, якая абцяжарвае "уласны бок", і прыняцце за гэта грамадзянскай адказнасці.

Усходнееўрапейскі Дом ствараецца як прадвеснік супольнай Усходняй Еўропы, у якой будзе мірнае, гарманічнае суседства. Тут не пацерпяць пазіцыі ідэалагічнай агрэсіі, якая вызначае ворага. Нацыяналізм, які прысутнічае ва ўсіх нашых краінах, не можа паўплываць на ход супрацоўніцтва. Дапушчэнне раўнапраўя такіх пазіцый абумовіла б няўдачу праекта. Такім чынам, будучы мірны Усход павінен стаць альтэрнатывай сённяшняму Усходу, на які найбольш уплываюць антыдэмакратычныя, крыважэрныя дыктатары. Усходнееўрапейскі Дом павінен стаць месцам паразумення паміж народамі Усходняй Еўропы – своеасаблівым доказам, што гэта рэальна і ў большым маштабе.

Польшча

Істотнымі для Усходняй Еўропы аказаліся адносіны створанай у лістападзе 1918 г. Рэчы Паспалітай да яе ўсходняй мяжы. Тады Польшча паставіла заслон саветызму, што замарудзіла яго экспансіянізм на два дзесяцігоддзі. Аднак Рыжская дамова, якая завяршыла ў сакавіку 1921 г. пераможную вайну паміж Польшчай і бальшавіцкай Расіяй, не ўстанавіла канчатковага парадку паміж народамі рэгіёна, а падпарадкавала ўсё яго насельніцтва двум бакам дамовы. Гэты пакт аказаў уплыў на ўсё наступнае стагоддзе, а сёння ён ускосна ўзмацняе расійскую ваенную прапаганду.

Памылка Рыжскай дамовы грунтавалася на «звышдзяржаўнай» самаўпэўненасці палякаў, выяўленай у перакананні, што, паколькі Польшча выйграла вайну самастойна, яна мае права сама прымаць рашэнні аб міры. Украінцы і беларусы, а таксама літоўцы – разглядаліся як статысты ў гульні за аблічча Усходняй Еўропы; ігнаравалася і меркаванне заходніх дзяржаў адносна мірнай дамовы. Хоць у 1923 годзе межы Другой Польскай Рэспублікі былі афіцыйна прызнаныя саюзнікамі, узровень фанабэрыстасці польскіх уладаў дазваляў рабіць кепскія прагнозы адносна стабільнасці дзяржавы. Ва Усходняй Еўропе дамінаваць пачалі ўсё больш таталітарная Расія і ўсё больш нацыяналістычная Польшча. Рэспубліка Польшча, насуперак сваёй назве, пачала разглядаць нацыянальныя меншасці, якія засталіся ў яе межах, альбо як прынцыпова варожыя, альбо як элементы, якія належыць спаланізаваць. Такая палітыка супярэчыла дэмакратыі і выключала ўсталяванне сацыяльнай раўнавагі.

Уплывовыя польскія палітыкі ў заканадаўчым Сейме заклікалі вярнуць дзяржаву ў межы 1772 г., гэта значыць да падзелаў; Рыжская дамова крытыкавалася за здачу далёкіх усходніх тэрыторый – быццам не прайшло паўтара стагоддзя глыбокіх сацыяльных і палітычных змен у гэтым рэгіёне. На ўсходніх тэрыторыях Другой Польскай Рэспублікі дэмаграфічна даміруючым быў не польскі элемент, а той, які паслядоўна адзначаўся ўладамі як чужаземны. З аднаго боку рыжскай мяжы не было месца для «ворагаў народа», а з другога – для «тых, хто не любіць Польшчу» (хоць яны і не выбіралі яе самі). Усё больш моцная ідэалагізацыя з абодвух бакоў пазбавіла Усход шанцу на міжэтнічны лад.

Варожае стаўленне з боку Другой Польскай Рэспублікі да ўкраінскай, беларускай ці яўрэйскай ідэнтычнасці – тых, хто не прызнаваў панавання паляка-каталіка, трагічна абцяжарыла наступныя дзесяцігоддзі польскай гісторыі. “Крэсы

ўсходнія”, якія лічыліся сутнасцю польскасці, супрацьпастаўлялі палякаў усім мясцовым жыхарам іншай нацыянальнасці.

Шматкультурныя, шматэтнічныя землі на заходніх ускраінах царскай імперыі, якія ўваходзілі ў межы Другой Польскай Рэспублікі і разнастайнасць якіх ігнаравалася, з часам сталі прасторай адкрытай спрэчкі. Катэгарычнае вызначэнне Вільні і Львова як польскіх гарадоў, без права голасу з боку іншых народаў, прынесла крываваы наступствы ў 1940-я гг. Нацыяналістычная Польшча стала ворагам усіх усходніх суседзяў. Таму 17 верасня 1939 года — катастрафічнага для Другой Польскай Рэспублікі — першапачаткова не азначала для іх трагедыі.

Усход можа стаць агульным, дэмакратычным, пазбаўленым нацыяналістычнай нянавісці, але неабходная ўмова – гэтае мінулае прапрацаваць так, каб ужо нельга было гуляць на даўніх крыўдах. На «скрываўленых землях» адзначыліся галоўныя тыраны мінулага: Ленін, Сталін, Гітлер; сёння — Пуцін; таму пастулат аднаўлення грамадскага парадку на гэтай тэрыторыі патрабуе ўзаемна гарантаванага, трывалага міру. Сучасная Польшча прымае ўкраінцаў, беларусаў і расіян; калі яны знаходзяць тут бяспечнае месца для жыцця перад абліччам вайны і рэпрэсій, гэта становіцца аргументам для супольнага Усходу.

У той жа час Польшча не клапаціцца пра памяць меншасцяў, якія жылі тут раней, да і пасля Другой сусветнай вайны. Польская нацыяналістычная прапаганда – маючы на ўвазе Першую Польскую Рэспубліку – усхваляе талерантнасць і гасціннасць мясцовых жыхароў. Аднак Другая Польская Рэспубліка не пацвердзіла такога стаўлення, а пасля Другой сусветнай вайны краіна вызначалася як аднанацыянальная; тады было прасцей маргіналізаваць меншасці. У сваёй дзейнасці Усходнееўрапейскі Дом будзе даваць прыклад роўнага стаўлення да ўсіх членаў грамадства — таксама ў кантэксце сучаснай гісторыі. Мяркуем, што даўнія польскія ўкраінцы, беларусы, рускія, армяне, азербайджанцы, грузіны, а таксама прадстаўнікі гэтых народаў, якія прыязджаюць у Польшчу сёння, – знойдуць тут месца ўласнай памяці.

Наступствы нападу Расіі на Украіну, яе імкненне да рэалізацыі імперскага плана, прымушаюць яшчэ больш усведамляць, чым Польшча можа быць для Усходу, калі – у адрозненне ад Другой Польскай Рэспублікі – стане гарантам дэмакратычных правілаў, роўных правоў для кожнага чалавека і міжнароднай салідарнасці.

Расія

У сваёй імперскай форме Расія і ў XXI стагоддзі працягвае заставацца няшчасцем для свету. Без амбіцый расійскіх і савецкіх кіраўнікоў Еўропа ў XX стагоддзі была б значна больш мірнай. Нават сілавая структуры нацысцкай Германіі бралі за прыклад чэкісцкую Расію. Гэты трагічны, разбуральны ўплыў крамлёўскіх дыктатараў (а таксама іх васалаў і сатэлітаў) працягваў нарастаць, аж да апагею 24 лютага 2022 года. Ваенная рыторыка адтуль навязваецца геапалітычнаму асяроддзю, што ўздзейнічае на шматлікія ачагі неспакою ў свеце, а найбольш разбурае лад на Усходзе, падпарадкаванасці якога Расія пастаянна патрабуе.

Усходнееўрапейскі Дом прымае толькі пункт гледжання свабодных грамадзян Расіі, з якімі так жорстка змагаюцца – пункт гледжання дысідэнтаў наступных эпох, якія даюць праўдзівае сведчанне расійскага дэспатызму і адначасова даказваюць, што такі свет можна не прызнаваць. Уздзельнікі Усходнееўрапейскага Дома прымаюць як належнае прынцып раўнапраўнага партнёрства асяроддзяў з краін рознага статусу – расійскі голас роўны тут з астатнімі. Тое, што пануючы ўплыў афіцыйнай Расіі на ўвесь рэгіён працягваецца, а ўнутрырасейскія працэсы могуць аказацца асноватворнымі для пераменаў на Усходзе, не ўзвышае расійскую частку над іншымі нацыянальнымі групамі.

Расійская частка Усходнееўрапейскага Дома павінна стварацца па-за ўсякім уплывам адміністрацыі РФ – як складнік шматнацыянальнай супольнасці Усходу, а не як прадстаўніцтва «імперскага грамадства». Расійскія падпісанты гэтай дэкларацыі стаяць на баку вольнай Расіі (яе гістарычнымі праявамі можна лічыць некалькі месяцаў 1917 года і некалькі гадоў першага постсавецкага дзесяцігоддзя), адстойваючы неімперыялістычныя перспектывы.

Неабходна не толькі дэмакратызаваць расійскую прастору, што з’яўляецца пастулатам на многія дзесяцігоддзі, але і ахоўваць гістарычную памяць, чым у бліжэйшы час плануе заняцца Усходнееўрапейскі Дом. Мы лічым дакументаванне падзей стагоддзя, у якім панаваў савецкі таталітарызм, а таксама цяперашніх злчынстваў расійскай дзяржавы, абавязковай умовай для Расіі – як краіны-суседкі, а не краіны-ізгоя. Мірнае суіснаванне Усходу патрабуе сумеснага звароту да ключавых момантаў сучаснай гісторыі, якія нацыяналістычная гістарычная палітыка розных краін звычайна фальшуе ў пэўных мэтах.

Усходнееўрапейскі Дом бярэ за адпраўную кропку для гістарычных прац досвед трыццацігадовага супрацоўніцтва «Мемарыял»-КАРТА; яны не абмяжоўваліся адносінамі СССР і Польшчы, а тычыліся ўсёй Усходняй Еўропы ў XX ст. Наданне міжнароднага вымярэння працягу гэтых прац абгрунтавана іх універсальнасцю (найважнейшыя з іх: «Агульнае месца – Усходняя Еўропа»; «Савецкі Саюз – Польшча 1919–1989 гг. У коле імперыі»; дакументы Вялікага тэрору; «Індэкс рэпрэсаваных»; Расія і Катынь; сетка EUSTORY; Слоўнік дысідэнтаў; Абліччы таталітарызму; Лагеры. Энцыклапедычны даведнік).

«Мемарыял» – гэта глабальны знак барацьбы за праўду ўнутры Расіі. Ліквідацыя рэжымам у Маскве Міжнароднага “Мемарыялу” становіцца выклікам для замежных сувязяў ягонага сеткі, у тым ліку і новай – унутры Усходнееўрапейскага Дома. Мы разглядаем падтрымку дзейнасці «Мемарыялу» – і ў праграмным вымярэнні, і як універсальнага сімвала – як агульную мэту, што не мае межаў.

Украіна

У пачатку 2014 года Майдан паспяхова супрацьстаяў постсавецкім сілам, даказваючы сваю рашучую праеўрапейскасць. Цяпер – перад тварам расійскага ўварвання – усяму свету стала відавочнай воля ўкраінцаў скінуць з сябе рэшткі постімперыялізму. Вяртанне Украіны ў межы да расійскага ўварвання ў 2014 годзе сёння з’яўляецца неабходнай умовай для будучага міру.

Гістарычным няшчасцем Украіны стаў удзел у канцы Першай сусветнай вайны ў Брэсцкай дамове (у лютым 1918 г.), што азначала саюз з Цэнтральнымі дзяржавамі, якія праз дзевяць месяцаў прайгралі вайну (Крэмль зімой 2022 года спасылаўся на гэтую дамову, а не на Рыжскую). Берасцейская дамова дадаткова моцна раздзяліла ўкраінцаў з палякамі, якія ў руху за незалежнасць прэтэндавалі на адны і тыя ж тэрыторыі. У гэты самы момант палякі канчаткова адмовіліся ад пагадненняў з Цэнтральнымі дзяржавамі, цалкам перайшоўшы на бок саюзнікаў-пераможцаў. Умовай еўрапейскага міру значылася незалежнасць Польшчы, Украіна ж, наадварот, не разглядалася як нацыянальна адасобленая прастора. Наступствы Першай сусветнай вайны аказаліся асновай польска-ўкраінскага канфлікту – фундаментальнай спрэчкі аб зямлі і дамінаванні.

Падзел Украіны ў сакавіку 1921 г. прынес ёй працяглую паразу. Захоп бальшавікамі ўсходняй часткі Украіны кінуў цень на ўсё наступнае стагоддзе, і Крэмль у сваёй аргументацыі накіраваўся на гэты пераходны ваенны акт, і ўсё яшчэ спасылаецца на такія "гістарычныя правы". Далучэнне заходняй часткі Украіны да Польшчы, а затым бязлітасная паланізацыя Другой Польскай Рэспублікі супраць украінскай меншасці азначала стварэнне зоны перманентнага ўкраінска-польскага канфлікту, які прыняў самы крывавае паварот падчас Другой сусветнай вайны.

Цэласнасць і незалежнасць Украіны з'яўляецца відавочнай умовай дэмакратычнага ладу на Усходзе, і любое ўхваленне расійскага ўварвання ў яе выключае любое партнёрства з Усходнееўрапейскім Домам. У створанай тут прасторы супрацоўніцтва мы таксама не прымаем любыя польскія прэтэнзіі, якія б прывялі да правоў Польшчы на зямлі за цяперашняй усходняй мяжой дзяржавы.

Стварэнне ўкраінскай бібліятэкі і архіва ва Усходнееўрапейскім Доме ў Польшчы, дакументаванне сучаснага вымярэння ўкраінскай гісторыі, а таксама ўсяго мінулага ўкраінскай меншасці ў XX/XXI стагоддзі мы лічым сімвалічнай формай кампенсацыі за варварскае знішчэнне ўкраінскіх бібліятэк у гады Другой Польскай Рэспублікі.

Да гэтага часу ваенныя рахункі паміж палякамі і ўкраінцамі не закрытыя. Праз восем дзесяцігоддзяў пасля кульмінацыі кровапраліцця нацыяналісты па абодва бакі працягваюць выкарыстоўваць злачынствы таго часу як эфектыўны сродак правакавання разладу паміж сучаснымі народамі. Мы лічым важным, каб для абароны ад падобных настрояў Усходнееўрапейскі Дом стаў месцам некіраванага дыялогу, які паслужыць завяршэнню апісання тых падзей і ўшанаванню памяці ахвяр у адпаведнасці з парадыгмай "усе ахвяры – нашы", г.зн. каб яны не дзяліліся на свае і чужыя.

Мы лічым відавочным абавязкам Усходнееўрапейскага Дома дакументаваць расійскія злачынствы ва Украіне, а таксама іх сацыяльныя наступствы. У гэтым кантэксце палітычна нейтральная пляцоўка агульнага Дома можа спрыяць украінска-расійскаму дыялогу, які стаў надзвычай цяжкім ва ўмовах нападу расійскай арміі на Украіну. У Польшчы будзе лягчэй шукаць асновы міру паміж

абодвума пасляваеннымі грамадствамі. Прысутнасць асацыяцыі «Мемарыял» у гэтай міжнароднай сетцы супрацоўніцтва таксама гарантуе сумленнасць расійскага боку дыялогу.

Беларусь

Да ўладаў у Менску, залежных ад Крамля, варта ставіцца аднолькава – як да тых, хто трымаецца пры дапамозе хлусні і сілы, хто ўзурпаваў уласны народ, як да злачынных. Абодвух дыктатараў павінен судзіць Міжнародны крымінальны суд у Гаазе за ваенныя злачынствы супраць чалавечнасці. Прадстаўнікі беларускай дзяржавы, як і расійскай, павінны быць сістэматычна выключаныя з любых міжнародных адносін, якія ўстанаўліваюцца ва Усходнееўрапейскім Доме. Прысутнае там беларускае прадстаўніцтва адназначна характарызуецца як апазіцыйнае самаабвешчанаму дыктатару.

Беларусь не была палітычным суб'ектам ні пры ўзгадненні Брэсцкай, ні Рыжскай дамовы. Беларусы перажывалі інтэнсіўныя працэсы дэнацыяналізацыі – русіфікацыі, паланізацыі, украінізацыі. Аднак на працягу XX стагоддзя нацыя захавала сваю індывідуальнасць, а ў XXI стагоддзі пад пастаянным прарасійскім ціскам Лукашэнкі, вытрыманым у савецкім духу, з часам выявілася беларуская нацыянальная ідэнтычнасць. Пасля першай паловы 1990-х і пасля восені 2020 года беларусы гатовыя да поўнай незалежнасці сваёй краіны, а апірышчам Лукашэнкі ўсё часцей робяцца чыноўнікі на зарплате, пазбаўленыя пазарэжымнай ідэнтыфікацыі. Будучы парадак на Усходзе ва ўмовах міру патрабуе вяртання праз чвэрць стагоддзя да незалежнай Беларусі.

Для падтрымкі працэсу аднаўлення беларусамі сваёй палітычнай свабоды і дэмакратычных правілаў у будучай суверэннай дзяржаве, задачай Усходнееўрапейскага Дома з'яўляецца захаванне архіва незалежнай Беларусі, які дакументуе таксама антысавецкую, дысідэнцкую дзейнасць пасля Другой сусветнай вайны, некалькі гадоў незалежнай Беларусі пасля 1991 года, Мінскую вясну 1996 года, а ў наступныя гады – рост антылукашэнкаўскай актыўнасці і рэпрэсіі жорсткага рэжыму. У будучыні гэта будзе падтрымліваць ідэнтычнасць грамадства, якое дэмакратызуецца.

Амаль дзесяць гадоў таму ў ЕС была задуманая канцэпцыя стварэння Міжнароднага беларускага архіва за межамі Беларусі; у цяперашні час у рамках Усходнееўрапейскага Дома беларуская дыяспара ў дэмакратычным асяроддзі гэтай краіны можа рэалізаваць такі план.

Пакуль не абрынецца дэспатычная сістэма Мінск-Масква, беларускія прадстаўнікі ў міжнароднай сетцы Усходнееўрапейскага Дома будуць абірацца ў асноўным з дыяспары. З прычыны немагчымасці вядзення незалежнага гістарычнага архіва ў самой Беларусі ў цяперашніх паліцэйскіх умовах, рэсурсы, сабраныя ва Усходнееўрапейскім Доме, будуць датычыць, па магчымасці, усёй сучаснай беларускай гісторыі, а не толькі яе апазіцыйнага кантэксту. Дакументуючы сучасную беларускую дыяспару, у тым ліку ранейшыя рэпрэсіі супраць яе прадстаўнікоў, Усходнееўрапейскі Дом імкнецца стварыць месца для супрацоўніцтва паміж раней канкуруючымі коламі. Беларускія падпісанты гэтага

паслання заяўляюць аб сваёй гатоўнасці да адкрытага дыялогу з усімі іншымі групамі ў Беларусі, зыходзячы з таго, што выяўленыя прыхільнікі дыктатара не будуць дапушчаныя да гэтага супрацоўніцтва.

Усход Еўропы, які мы акрэсліваем гэтым пасланнем, у будучыні будзе прасторай без закрытых межаў і паступова ўключыцца ў рэальнасць Еўрапейскага Саюза. Мы супраць усталявання новай «жалезнай заслоны» на заходняй мяжы былога СССР.

Літва, краіны Балтыі

Краіны Балтыі, як Польшча, сябры ЕС і канстытуцыйна дэмакратычныя, гістарычна з'яўляюцца складнікам Усходняй Еўропы. Сімвалічна, што ўзорам мірнага суіснавання можа быць Літва, на тэрыторыі якой на пачатку XX стагоддзя ўтварыўся асаблівы сімбіёз «мясцовага» насельніцтва, у асноўным літоўска-польска-беларускага. Яна магла б стаць ім і пасля Першай сусветнай вайны, калі б у гэтым рэгіёне не дамінаваў канфлікт паміж нарастаючым расійскім таталітарызмам і становічым польскім нацыяналізмам. Вільня была не горадам, які б аб'ядноўваў супольнасці, а полем паслядоўных геапалітычных дыктатаў аж да трагічнага фіналу вайны ў 1944 годзе.

Укараненне парадгмы "ўсе ахвяры – нашы" ў сумесную працу па гісторыі Літвы дало б магчымасць закрыць рахункі міжваеннага перыяду і перыяду Другой сусветнай вайны паміж палякамі, літоўцамі, яўрэямі і рускімі. Серыя ўзаемных канфліктаў 1918–1945 гадоў, у якіх пераважаюць нацыяналістычныя інтэрпрэтацыі, становіцца крыніцай далейшай напружанасці, аднаўляючы старыя, анахранічныя адносіны – і таму патрабуе грунтоўнай перабудовы. Усходнееўрапейскі Дом павінен стаць месцам для пераадолення такіх адносін.

Аб салідарнасці дзяржаў рэгіёна сведчыць дапамога беларусам, якую з лета 2020 года аказваюць краіны Балтыі, Польшча і іншыя краіны ЕС, а з зімы 2022 года – сумесны адказ на вайну ва Украіне. Хоць еўрапейская дэмакратычная федэрацыя не змагла атрымаць верх над крывавамі дыктатарамі, яна аказала недвухсэнсоўную падтрымку ўзрастаючай усходняй дыяспары, паабяцаўшы больш актыўны ўдзел у будучых прадэмакратычных пераўтварэннях.

Падпісанты гэтага паслання прапануюць пасля адпаведнай падрыхтоўкі правесці ў Рызе, месцы, дзе мірныя дамовы разбурылі гарманічны Усход "мясцовых", міжнароднае, грамадскае абмеркаванне, якое ацэньвае шанцы агульнага вяртання ў прастору міру на ўсёй гэтай тэрыторыі. Нароўні з глабальнай дыпламатыяй, якая прынясе мір пасля нападу Расійскай Федэрацыі на Украіну, сацыяльны дыялог будзе неабходны для аднаўлення духоўнага парадку на Усходзе, без якога нават ваеннае паражэнне агрэсара будзе толькі падабенствам унутранага парадку. Усе супольнасці рэгіёна павінны аднавіць сваю суб'ектнасць на ўзаемапрымальных дэмакратычных умовах.

Яўрэі

Яўрэйская абшчына мела фундаментальнае значэнне для гісторыі Усходу – яе мінімальнае прысутнасць тут пасля Халакосту з'яўляецца не толькі растучай

"дзіркай у сацыяльнай памяці", але і выклікам для сучаснікаў. Зло, учыненае ў мінулым яўрэям народамі рэгіёну, немагчыма выправіць – Халакост, здзейснены тут сіламі Трэцяга Рэйху, з'яўляецца папярэджаннем для ўсяго чалавецтва. Аднак яго ўніверсальнае, бо пазачасавае, вымярэнне не вызваляе нікога ад адказнасці на месцах – як на ўзроўні дзяржаў, так і на ўзроўні былых асобных штэтаў.

Стаўленне да яўрэяў, як гістарычнае, так і сучаснае, выяўленае ў форме памяці аб іх былой прысутнасці, вызначае якасць сацыяльнага парадку, устаноўленага на Усходзе. Сённяшні антысемітызм, які не слабее ў аўтарытарных дзяржавах, з'яўляецца не толькі выражэннем глыбокай сацыяльнай паталогіі, але і адной з галоўных перашкод на шляху вяртання да сяброўскіх адносін паміж народамі. Ілжывыя сведчанні пра стаўленне мясцовых жыхароў да яўрэйскіх суполак рэгіёна, якія часта падвяргаліся бязлітаснаму гвалту і да Халакосту, заражаюць памяць і робяць мінулае месцам для калектыўнай хлусні. Задача Усходнееўрапейскага Дома – супрацьстаяць гэтаму народнаму забыццю, якое падтрымліваецца наўмысна.

Прынцып "нашых ахвяр", які ўжываецца ў міжнароднай працы над ходам Халакосту, вярнуў бы яўрэям іх месца на Усходзе – прынамсі ў сімвалічным вымярэнні.

Супольнасць

Папярэдне ўзгодненыя мэты Усходнееўрапейскага Дома будуць рэалізаваныя ў больш аддаленай перспектыве ў палацава-паркавым комплексе ў Мордах. Пакуль не будзе завершаны першы этап рэвіталізацыі гэтай гістарычнай прасторы, Дом дзейнічае ў Варшаве – у памяшканні на пл. Канстытуцыі, 6. Падпісанты гэтага паслання ўтвараюць ініцыятыўную групу, якая з сённяшняга дня працуе над супольнасцю гістарычнай спадчыны – трансгранічнай, якая нясе агульначалавечыя каштоўнасці – і над задачамі сацыяльнай дыпламатыі, якая можа дапамагчы Усходу ў цяперашняй сітуацыі.

Усходнееўрапейскі Дом павінен быць экстарытарыяльным у тым сэнсе, што прадстаўнікі ўсіх народаў Усходняй Еўропы знойдуць у ім сваё асобнае месца і ў той жа час стануць неад'емнай часткай цэлага. Гледзячы на гэтую ініцыятыву з розных перспектыв – нацыянальнай, інстытуцыйнай і экалагічнай – мы мяркуем, што зможам прызнаць Усходнееўрапейскі Дом у Польшчы нашым агульным, трансгранічным інстытутам, які служыць будучаму міру паміж нашымі народамі.

Варшава, май 2022

Багдан Бялек

Ігар Цэпенда

Яраслаў Халадэцкі

Пётр М.А. Цывінскі

Збігнеў Глуза

Уладзіслаў Грахоўскі

Адольф Юзвенка

Павел Казанецкі

Магдалена Карнацкая

Альвідас Нікжэнтайціс

Аляксей Памятных

Міхал Пшэўлоцкі

Адам Даніэль

Ротфельд

Лешак Влохынскі

Рафал Внук

Генрык Вазнякоўскі

Казімір Вуйціцкі

Крысціна

Захватовіч-Вайда

Лешак Заштаўт

Цэнтр Беларускай Салідарнасці
Фонд Усходнееўрапейскага Дома
фонд Еўрапейская Беларусь
Фонд Лены Грахоўскай
Фонд «Лідэры пераменаў».
Фонд Цэнтра КАРТА
Фонд Памежжа
КАРТА '97 (Charter'97)
Калегіум Усходняй Еўропы
Музей малой радзімы ў Студзіводах
Цэнтр "Гродская брама - Тэатр NN".
Асацыяцыя Усходнееўрапейскі дэмакратычны цэнтр
Асацыяцыя «За вольную Расію»
Нацыянальная бібліятэка імя Асалінскіх
Саюз украінцаў у Польшчы